

УДК 796.011:37.091.5

ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВИХОВАННЯ ДИСЦИПЛІНОВАНOSTІ ПІДЛІТКІВ

Мовчан В.П.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

На основі аналізу наукової літератури та результатів педагогічного експерименту, здійсненого на базі загальноосвітніх шкіл № 4, № 1 м. Переяслав-Хмельницького автором визначені шляхи формування дисциплінованості підлітків у процесі фізкультурно-спортивної діяльності. Фізкультурно-спортивна діяльність створює сприятливі умови для виховання у підлітків цілого комплексу морально-вольових якостей. Зокрема, вихованню дисциплінованості сприяє суворе дотримання правил і вказівок тренера, тренувального режиму. Вдалому вирішенню завдань з формування дисциплінованості сприятимуть правильно організована спільна діяльність в процесі занять фізкультурою і спортом, їх емоційність, суспільно-корисний характер, поєднання особистої і суспільної зацікавленості. Особливо важливу роль у вихованні особистості відіграє тренер-педагог, його особистий приклад та вміння згуртувати колектив і налагодити довірливі дружні стосунки з кожним вихованцем.

Ключові слова: підлітковий вік, дисциплінованість, фізкультура, спорт, морально-вольові риси характеру.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень, публікацій. В сучасних економічних умовах перед українською школою стоїть важливе завдання виховання у учнів дисципліно-

ваності, яка передбачає цілеспрямоване зосередження уваги, волі, всіх інтелектуально-творчих здібностей і сил на досягненні певних особистісно та суспільно значимих цілей.

Формування особистості і її виховання відбуваються в процесі різноманітних видів діяльності, серед яких важливе значення має фізична культура і спорт. Фізкультурно-спортивна діяльність об'єднує в собі прагнення до високого спортивного результату, розвиток фізичних, морально-вольових здібностей якостей, організований спосіб життя, колективістський характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виховання підростаючого покоління засобами фізкультури і спорту є предметом вивчення багатьох наук – педагогіки, психології, медицини, гігієни, соціальної педагогіки. Різні аспекти цієї проблеми досліджувались Є. Дорошенком, В. Добринським, В. Велитченком, О. Вишневським, Н. Кальніним, Ю. Кисельовим, О. Остапенком [3; 4; 5; 6; 8]. Фізична культура як вид соціальної діяльності, спрямований на зміцнення здоров'я і розвиток фізичних здібностей, розглядається у працях П. Коробейнікова, Б. Шияна, Г.А. Лещенко, В.О. Бушуєва [3; 14]. Роль фізкультури у процесі естетичного виховання розкрита у роботах В. Климента, В. Омельчука [9; 10]. Питання виховання дисциплінованості школярів у різний час піднімали А. Макаренко, Ю. Бабанський, Т. Победоносцев, А. Вардомацький та інші [1; 2].

Аналіз літератури дозволив дійти висновку, що багато дослідників у своїх працях вказують на широкі можливості фізичної культури у плані виховання особистості, однак не простежують взаємозв'язку між заняттями фізкультурою і формуванням свідомої дисципліни у дітей і підлітків.

З огляду на це метою даної статті є визначення можливостей фізкультурно-спортивної діяльності з формування дисциплінованості особистості в підлітковому віці.

Щоб реалізувати таку мету необхідно, по-перше, уточнити структуру дисциплінованості як інтегральної властивості особистості та особливості її формування у школярів і, по-друге, визначити можливості формування дисциплінованості у підлітків у процесі фізкультурно-спортивної діяльності.

У вітчизняній психолого-педагогічній літературі дисциплінованість визначають як свідоме підпорядкування своєї поведінки певним правилам [7; 8]. Свідомо дисципліна проявляється в тому, що підліток без примусу визнає для себе обов'язковим виконувати правила і розпорядження, підтримувати порядок і вимагати цього від інших. Однак дисциплінованість – це цілісна, конкретна, психологічно більш складна і діалектично більш суперечлива властивість особистості, аніж звичайний послух чи зовнішній культурний прояв. Як інтегральна якість особистості, вона визріває в дитині поступово, залежно від формування її світогляду, громадянських переконань, цілеспрямованості і волі, навичок і звичок поведінки, ініціативи і самостійності та принциповості, у процесі всіх провідних видів діяльності, стосунків та спілкування [1, с. 114]. Ця якість особистості утворюється як елемент свідомості і спосіб практичної звичної дії у процесі накопичення досвіду успіхів і досягнень, завдяки індивідуальним та колективним зусиллям. Засвоюється дитиною як подолання, боротьба, розв'язання реальних життєвих завдань. Діалек-

тика формування свідомої дисципліни полягає в єдності і суперечливому взаємозв'язку виконавської діяльності дитини та ініціативи і суспільної активності, які вона виявляє.

На думку вчених формування дисциплінованості у школярів проходить три стадії. На доморальному рівні (перша стадія) дитина виконує вимоги, боїться покарання. На конвенційному рівні (друга стадія) дотримання дисциплінарних вимог визначається намаганням належати групі, суспільству, відповідати їх вимогам з метою самозбереження. На автономному рівні розвитку дисциплінованості (третьої стадія) особистість добровільно підпорядковує власну поведінку певним правилам, бо переконана, що жити їй потрібно згідно норм, прийнятих нею добровільно [5, с. 420].

Дисциплінованість як вольова риса характеру інтегрує в собі цілеспрямованість, самостійність, організованість, старанність, наполегливість, гнучкість, здатність підпорядковуватись певним правилам і вимогам і є запорукою успіхів у навчанні. Вона є ніби підґрунтям (першою сходинкою) у формуванні інших вольових якостей. Традиційно будучи предметом уваги педагогів, дисциплінованість у початкових класах пізнається через старанність, у 6-8 класах – через незалежність, а у старших класах різко виокремлюється на фоні ініціативності, відповідальності, наполегливості, активності, для яких постає ієрархом.

Одним із найбільш ефективних засобів виховання дисциплінованості у підлітковому віці є, безперечно, фізкультура і спорт. Мета занять з фізкультури полягає не тільки в оздоровленні підростаючої молоді, отриманні ними відповідних знань, умінь і навичок, а передусім у формуванні всебічно розвиненої особистості.

Спортивна діяльність це діяльність спільна. З іншими видами діяльності її поєднує ідейна спрямованість, особиста і колективна зацікавленість у кінцевому результаті. В усіх видах діяльності, окрім спортивної, об'єктом свідомості і волі підлітків є різноманітні предмети, явища, інші люди. А в спорті людина є об'єктом і суб'єктом діяльності, оскільки вона працює над собою, удосконалюючи свої фізичні і морально-вольові якості. Підлітки, які займаються в спортивних секціях і регулярно відвідують заняття з фізичної культури, відрізняються від інших не тільки високими показниками здоров'я, а й у цілому ставленням до життя, вони мають зовсім інші психологічні особливості характеру та оптимістичний життєвий настрій.

Мета – визначити за даними літературних джерел, та за результатами експерименту шляхи формування дисциплінованості підлітків у процесі фізкультурно-спортивної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Результати дослідження рівня розвитку вольових якостей у неповнолітніх, проведеного на базі загальноосвітньої школи № 4, № 1 м. Переяслав-Хмельницького свідчать про те, що школярі середнього шкільного віку, які систематично займаються спортом, порівняно із своїми ровесниками, не залученими до нього, виявляють вищий рівень складових дисциплінованості, а саме: організованості на 18%; особистої відповідальності – на 7%, колективізму – на 9%, виконавської дисципліни –

на 5,8%, самоорганізації – на 10,3%, активності та ініціативності – на 4% і загалом дисциплінованості – на 9%. Це пов'язано з тим, що спортивна діяльність створює дуже сприятливі умови для виховання морально-вольових якостей особистості. Емоційність і колективний характер, різноманітність позитивних мотивів, постійне прагнення до фізичного і духовного удосконалення, максимальна реалізація своїх творчих здібностей всі ці особливості спортивної діяльності роблять її одним з найефективніших засобів формування дисциплінованості у школярів.

Однак практика показує, що виховний вплив спортивної діяльності залежить від того, як вона організована, чим мотивується, які створює взаємовідносини між спортсменами і оточуючими. Правильно організована суспільна діяльність в процесі занять фізкультурою і спортом сприяє вдалому вирішенню виховних завдань, вона є справжньою школою набуття морального досвіду, а сам процес спортивного тренування одним із важливих засобів виховання. З одного боку, це виховання патріотизму, свідомої дисципліни, самостійності, чесності, товарищескості, взаємодопомоги; з іншого сміливості, рішучості, працелюбності, ініціативності, наполегливості. Звичайно, всі ці якості не можуть виховуватись самі по собі, вони залежать від систематичної, цілеспрямованої і наполегливої праці тренера і від його особистості. Спілкування тренера з вихованцями здійснюється як у процесі тренувальних занять і під час спортивних змагань, так і поза ними, що зобов'язує тренера знати умови життя учнів, їхні успіхи в навчанні. Це потрібно для того, щоб тренер міг поєднувати виховний вплив на тренувальних заняттях з вихованням у сім'ї і школі. Тренер-педагог, який не зможе цього зробити, не зможе виховати ні спортсмена, ні людину.

Важливе значення для формування дисциплінованості має цілеспрямований, організований і колективний характер спортивних занять. Спортивній команді, як колективу, притаманні деякі особливості. По-перше, в спортивному колективі існують єдині для всієї команди суспільно значущі цілі це те, на що спрямована діяльність

(досягнення високого результату і перемога в змаганнях); по-друге, високоморальні, адекватні цілям мотиви – це те, що зумовлює прагнення людини до даної мети (задоволення особистості і спільних інтересів, потреб і ін.); спільна діяльність усіх членів, яка спрямована на досягнення цих цілей. Виховання в спортивному колективі сприяє формуванню у вихованців почуття колективізму, розуміння того, що мета досягається лише у взаємодії з іншими, а результат залежить від внеску кожного гравця, що допомагає прояву самостійності й ініціативності. У спортивному колективі створюються сприятливі умови для виховання у дитини почуття відповідальності, яке характеризується усвідомленням особистістю загальнозначущого обов'язку. Відповідальність – це характерне для колективу свідоме, добросовісне ставлення до змісту, цілей і завдань своєї роботи. В індивідуальних видах спорту (легка атлетика, боротьба та ін.) відповідальність не проявляється так, як у командних видах (футбол, баскетбол, волейбол та ін.). Це пояснюється тим, що результат в індивідуальних видах залежить від одного спортсмена, а в командних від усієї команди, тобто від того, наскільки відповідально кожен ставиться до спільної справи, від здатності приймати правильне рішення, від таких якостей особистості, як працелюбність, дисциплінованість, вимогливість, наполегливість, які необхідні для досягнення результату.

Висновки. Фізкультурно-спортивна діяльність створює сприятливі умови для виховання у підлітків цілого комплексу морально-вольових якостей. Зокрема, вихованню дисциплінованості сприяє суворому дотриманню правил і вказівок тренера, тренувального режиму. Вдалому вирішенню завдань з формування дисциплінованості сприятимуть правильно організована спільна діяльність в процесі занять фізкультурою і спортом, їх емоційність, суспільно-корисний характер, поєднання особистої і суспільної зацікавленості. Особливо важливу роль у вихованні особистості відіграє тренер-педагог, його особистий приклад та уміння згуртувати колектив і налагодити довірливі дружні стосунки з кожним вихованцем.

Список літератури:

1. Ареф'єв В.Г. Фізична культура в школі (молодому спеціалісту), навч. посібник. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2001. – С. 125-126.
2. Бабанский Ю.К., Победоносцев Т.А. Комплексный подход к воспитанию учащихся (в вопросах и ответах). – К., 1995. – С. 25-26.
3. Бушуева В.О. Формирование здорового образа жизни у старшеклассников: дис. канд. пед. наук. – Пятигорск, 2002. – С. 115-116.
4. Вардомацкий А.В. Моральная регуляция поведения личности. – М.: Просвещение, 1986. – 157 с.
5. Васьков Ю. Зміст фізкультурної освіти як категорія дидактики // Фізичне виховання в школі. – 2002. – № 3. – С. 37-42.
6. Васьков Ю.В. Теоретичні і методичні засади навчання фізичної культури учнів основної школи: дис. докт. пед. наук: 13.00.02. – Київ, 2013. – 505 с.
7. Денисенко Н.Ф. Формування здорового способу життя у дітей із особливими потребами як складової їхньої життєвої компетентності // Управління школою. – 2005. – № 35. – С. 7-9.
8. Євтушевська Н. Виховання особистості в спорті // Рідна школа. – 2005. – № 4. – С. 38-40.
9. Євтушевська Н. Мотивація школярів до занять фізичною культурою і спортом // Рідна школа. – 2005. – № 11. – С. 25-26.
10. Єжова О.О. Теоретичні і методичні засади формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів: дис. докт. пед. наук: 13.00.07. – К.: Інститут проблем виховання НАПН України, 2013. – 490 с.
11. Іваній І.В. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків, 2013. – № 3. – С. 82.

12. Каминер А.М. Предупреждение и преодоление отклонений в поведении допризывной молодежи: дис. канд. пед. наук. – М., 2002. – С. 150-151.
13. Киселев Ю.Я. Влияние спорта на формирование личности. – М.: Знание, 1981. – 64 с.
14. Лещенко Г.А. Формування позитивної мотивації школярів до систематичних занять фізичними вправами: дис. канд. пед. наук. – Кр. Ріг, 2002. – С. 34-35.
15. Мангура М. Здоровий спосіб життя – одна із форм підвищення пізнавальної та рухової активності учнів // Фізичне виховання в школі. – 2001. – № 2. – С. 126-127.
16. Мойсеюк П.С. Педагогіка: Навчальний посібник. – К., 2001. – 608 с.
17. Москаленко Н.В. Фізичне виховання школярів: [монографія]. Дніпропетровськ: Інновація, 2014. – 372 с.
18. Сальцева С.В. Актуалізація соціального виховання во внеучебной діяльності школярів. – М.: Научное обозрение. – № 4. – 2006. – С. 36-37.
19. Полулях А. Формування здорового способу життя школярів засобами фізичного виховання в умовах ступеневої освіти // Фізичне виховання в школі. – 2002. – № 4. – С. 35-38.

Мовчан В.П.

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ФИЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ОДНО ИЗ СРЕДСТВ ВОСПИТАНИЯ ДИСЦИПЛИНИРОВАННОСТИ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

На основе анализа научной литературы и результатов педагогического эксперимента, осуществленного на базе общеобразовательных школ № 4, № 1 Переяслав-Хмельницкого автором определены пути формирования дисциплинированности подростков в процессе физкультурно-спортивной деятельности. Физкультурно-спортивная деятельность создает благоприятные условия для воспитания у подростков целого комплекса морально-волевых качеств. В частности, воспитанию дисциплинированности способствует строгое соблюдение правил и указаний тренера, тренировочного режима. Удачному решению задач по формированию дисциплинированности способствует правильно организованная совместная деятельность в процессе занятий физкультурой и спортом, их эмоциональность, общественно-полезный характер, сочетание личной и общественной заинтересованности. Особенно важную роль в воспитании личности играет тренер-педагог, его личный пример и умение сплотить коллектив и наладить доверительные дружеские отношения с каждым питомцем.

Ключевые слова: подростковый возраст, дисциплинированность, физкультура, спорт, морально-волевые черты характера.

Movchan V.P.

SHEI «Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»

PHYSICAL-SPORT ACTIVITY AS ONE OF THE MEANS OF STUDY OF DISCIPLINATION OF UNEMPLOYED

Summary

On the basis of the analysis of scientific literature and the results of a pedagogical experiment carried out on the basis of secondary schools in Pereyaslav-Khmelnytsky, the author identified ways of forming discipline of adolescents in the process of physical culture and sports activities. Physical-sports activity creates favorable conditions for the education of adolescents of a complex of moral and volitional qualities. In particular, the education of discipline contributes to strict adherence to the rules and instructions of the trainer, the training regime. A successful solution to the tasks of forming discipline will promote properly organized joint activities in the process of physical education and sports, their emotional, socially beneficial nature, the combination of personal and social interest. A trainer-teacher, his personal example and the ability to rally the team and establish trusting friendly relations with each pupil plays an especially important role in the education of the individual.

Keywords: adolescence, discipline, physical education, sport, moral-volitional character trait.